ОИЛАДА ГЕНДЕР-ҚАДРИЯТЛИ МУНОСАБАТЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ.

Г. Нарзуллаева

НАМ ДУ тадқиқотчиси

Аннотатсия. Ушбу мақолада оилада гендер-қадриятли муносабатларни ривожлантиришнинг амалий-педагогик механизмлари таҳлил қилинган. Гендер-қадриятли оилавий муҳитни шакллантиришда ота-оналарнинг педагогик компетентлиги, оилавий мулоқот маданияти, фарзанд тарбиясида ҳамкорлик, уй меҳнати ва масъулиятларни мувофиқ тақсимлаш ҳамда гендер стереотипларини рефлексив таҳлил қилишнинг аҳамияти очиб берилган. Мақола доирасида диагностик, мотиватсион-қадриятли, когнитив-маърифий, фаолиятли-коммуникатив ва рефлексив-баҳоловчи босқичларни қамраб олувчи педагогик механизм таклиф этилади. “Оила кенгаши”, “Ролларни алмаштириш”, “Биргаликдаги масъулият”, кейс-стади, оилавий лойиҳа, рефлексив суҳбат ва педагогик тренинг каби усулларнинг тарбиявий имкониятлари кўрсатилган. Оила–таълим муассасаси–маҳалла ҳамкорлигини кучайтириш гендер-қадриятли муносабатларнинг барқарор ривожланишига хизмат қилиши асосланган.

Калит сўзлар: педагогик механизм, оила тарбияси, гендер қадриятлари, педагогик компетентлик, оилавий мулоқот, гендер стереотипи, рефлексия, ҳамкорлик, оила кенгаши, тарбиявий технология. Замонавий педагогикада фарзандни тарбиялаш масаласи фақат “нима ўргатиш керак?” деган савол билан чекланмайди. Бугун “қандай муҳитда тарбиялаш керак?”, “оилада қайси муносабат модели бола шахсининг баркамол ривожланишига хизмат қилади?” деган саволлар ҳам долзарбдир.Фарзанд оилада ҳуқуқ ва бурчнинг ўзаро боғлиқлигини, эркинлик ва масъулиятнинг мувозанатини, бошқаларнинг фикрини ҳурмат қилишни ўрганади. Шу боис оилада гендер-қадриятли муносабатларни шакллантиришни мақсадли педагогик тизим асосида ташкил этиш зарур. 2026 йилда янгиланган 2030 йилга қадар гендер тенгликка эришиш стратегиясининг мақсадли кўрсаткичлари ҳам тенг ҳуқуқ ва имкониятларни жамият ҳаётининг турли соҳаларида таъминлаш Ўзбекистонда

тизимли вазифа бўлиб қолаётганини кўрсатади. Ўзбекистон қонунчилигида эса оилавий муносабатлар, болалар тарбияси ва уй меҳнатида хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш алоҳида ҳуқуқий норма сифатида белгилаб қўйилган. Педагогик нуқтаи назардан эса асосий масала мазкур принципларни кундалик оилавий ҳаётнинг табиий қисмига айлантиришдан иборат. Оиладаги муносабатлар кўп ҳолатда табиий равишда кечади. Ота-она “биз фарзандимизга қандай гендер модели кўрсатяпмиз?” деб ҳар куни ўйлаб ўтирмайди. Кўплаб хулқ-атвор моделлари аввалги авлоддан кейинги авлодга одат сифатида ўтади. Шу сабабли айрим оилавий қарашлар атайлаб эмас, балки англанмаган тарзда такрорланиши мумкин. Масалан: “Ўғил бола йиғламайди”,“Қиз болага юқори лавозим шарт эмас” ,“Фарзанд тарбияси асосан онанинг иши”,“Ота фақат пул топиши керак”,“Қиз уй ишини билиши шарт, ўғил болага шарт эмас”.Бундай фикрларнинг ҳар бири оддий иборадек туюлиши мумкин. Аммо улар мунтазам такрорланганда боланинг ўз қобилияти, ижтимоий роли ва келажаги ҳақидаги тасаввурига таъсир қилади.УНИСЕФнинг 2023 йилги гендер-трансформатсион ота-оналик ресурслари ота-онанинг ўз ички стереотипларини англаши ва уларни танқидий таҳлил қилиши ўзгаришнинг муҳим шарти эканини таъкидлайди.Шунинг учун оилавий тарбияда “тарбия ўз-ўзидан амалга ошади” деган ёндашувдан “тарбияни онгли равишда ташкил қиламиз” деган ёндашувга ўтиш муҳим. Таклиф этилаётган педагогик механизмнинг бош мақсади — оила аъзоларида ўзаро ҳурмат, адолат, масъулият, ҳамкорлик, тенг имконият ва инсон қадр-қимматини эътироф этишга асосланган муносабат маданиятини шакллантиришдир.Механизмни шартли равишда қуйидаги занжир асосида ифодалаш мумкин:

англаш → қадрият сифатида қабул қилиш → амалий фаолиятда қўллаш → ўз хатти-ҳаракатини таҳлил қилиш → барқарор оилавий одатга айлантириш.

Бу ерда билимнинг ўзи етарли эмас. Ота-она гендер тенглиги ҳақида кўп маълумот билиши мумкин, лекин унинг кундалик муносабатида бу намоён бўлмаса, кутилган тарбиявий самара юзага келмайди. Биринчи механизм: диагностик механизм

Ҳар қандай педагогик жараён мавжуд ҳолатни аниқлашдан бошланади.Оилада гендер-қадриятли муносабатларни ўрганиш учун ота-она ва фарзандларга содда, аммо ўйлантирувчи саволлар бериш мумкин:

- Оилада муҳим қарорларни ким қабул қилади?
- Уй юмушлари қандай тақсимланган?
- Фарзанд касб танлаганда қиз ёки ўғил экани қарорга таъсир қиладими?
-Ота фарзанднинг таълим-тарбиясида қай даражада иштирок этади?
-Фарзанд ота-онасига ўз фикрини эркин айта оладими?
-Қиз ва ўғил фарзанднинг муваффақияти бир хил рағбатлантириладими?

Бундай диагностика оилани “яхши” ёки “ёмон” деб баҳолаш учун эмас, балки қайси жиҳатларни такомиллаштириш зарурлигини аниқлаш учун керак.

Диагностик усуллар сифатида анкета, суҳбат, кузатиш, вазиятли топшириқ, ўз-ўзини баҳолаш ва рефлексив саволлардан фойдаланиш мумкин.

*Иккинчи механизм***:** мотиватсион-қадриятли механизм

Инсон одатда ўзи муҳим деб ҳисобламаган нарсани ўзгартиришга интилмайди. Шунинг учун гендер-қадриятли тарбиянинг аҳамияти ота-онага фақат назария орқали эмас, фарзандининг келажаги билан боғлаб тушунтирилиши зарур.

Масалан, “Гендер тенглигини қўллаб-қувватланг” деган умумий чақириқдан кўра:

“Қизингиз ўз қобилиятига ишониши учун қандай муҳит керак?”

“Ўғлингиз келажакда меҳрибон ва масъулиятли ота бўлиши учун у бугун оилада нимани кўриши керак?”

“Фарзандингиз турмуш қурганда низоларни мулоқот орқали ҳал қилишни қаердан ўрганади?”

каби саволлар кучлироқ тарбиявий рефлексия ҳосил қилади.

Шу тариқа гендер қадрияти мавҳум ижтимоий тушунчадан фарзанд келажаги билан боғланган шахсий қадриятга айланади.

*Учинчи механизм***:** когнитив-маърифий механизм

Ота-оналарнинг гендер-педагогик саводхонлигини ошириш махсус маърифий ишлар орқали таъминланади. Бунда мураккаб илмий атамаларни кўпайтиришдан кўра, ҳаётий вазиятларга таяниш самарали.Масалан:

“Қизим техникага қизиқса нима қиламан?”

“Ўғлим жуда таъсирчан, бу нормалми?”

“Уй ишларини болалар ўртасида қандай тақсимлаш керак?”

“Касб танлашда фарзандга қанча эркинлик бериш керак?”

“Ота тарбия жараёнида қандай иштирок этиши мумкин?”

Шундай мавзуларда ота-оналар университети, маҳалла семинарлари, қисқа тренинглар ва онлайн материаллар ташкил этилиши мумкин. УНИСЕФнинг 2026 йилги глобал таҳлили ота-оналар билан ишлаш дастурлари зарарли гендер нормаларини ўзгартириш ва оилада хавфсизроқ ҳамда адолатлироқ муҳит яратиш учун муҳим имконият эканини кўрсатади.

Тўртинчи механизм: фаолиятли-коммуникатив механизм Бу босқич механизмнинг энг муҳим қисми ҳисобланади. Чунки қадрият фақат амалий ҳаракат орқали одатга айланади.

“Оила кенгаши” методи Ҳафтада ёки ойда бир марта оила аъзолари умумий масалаларни биргаликда муҳокама қиладилар.

“Биргаликдаги масъулият” методи

Оиладаги ишларни “эркак иши” ва “аёл иши” сифатида қатъий ажратиш ўрнига вазифаларни ёш, вақт, имконият ва келишув асосида тақсимлаш таклиф этилади.

Масалан, ота бозордан харид қилади, ўғил хонасини тартибга солади, қиз дастурхон тайёрлашда ёрдам беради, она эса фарзанднинг дарсини текширади. Кейинги куни айрим вазифалар алмашиши мумкин.

Оилада бошланган тарбия ижтимоий муҳитда қўллаб-қувватланиши лозим.

Шу сабабли уч субъектнинг ҳамкорлигини таъминлаш мақсадга мувофиқ:

оила — асосий тарбия муҳитини яратади;

мактаб ёки таълим муассасаси — илмий-педагогик ёрдам кўрсатади;

маҳалла ва жамоатчилик — ижтимоий қўллаб-қувватлаш муҳитини шакллантиради.

Масалан, маҳаллада “Масъулиятли ота-оналик”, “Фарзанд билан мулоқот”, “Оилада вазифалар тақсимоти”, “Касб танлашда фарзандни қўллаб-қувватлаш” каби амалий учрашувлар ташкил этилиши мумкин.

Мактаб психологи ва синф раҳбари эса ота-оналарга фарзанднинг ёш ва психологик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда педагогик маслаҳат беради.

УНЕССО гендер тенглигини таълимда таъминлашни фақат ўқувчилар сони ёки таълимга кириш имконияти билан чеклаш етарли эмаслигини, балки таълим муҳити ва ижтимоий муносабатларни ҳам ҳисобга олиш зарурлигини таъкидламоқда.

Хулоса

Оилада гендер-қадриятли муносабатларни ривожлантириш педагогик жиҳатдан мақсадли бошқарилиши мумкин бўлган жараёндир.

Мақолада таклиф этилган **диагностик → мотиватсион-қадриятли → когнитив-маърифий → фаолиятли-коммуникатив → рефлексив-баҳоловчи** механизм оиладаги муносабатларни босқичма-босқич такомиллаштиришга йўналтирилган.

Ушбу механизмнинг афзаллиги шундаки, у гендер масаласини назарий тушунча сифатида эмас, балки оиланинг кундалик ҳаёти — мулоқот, меҳнат тақсимоти, фарзанд тарбияси, қарор қабул қилиш ва ўзаро ғамхўрлик билан боғлайди.

Оилада тенг қадр-қиммат, адолат, масъулият ва ўзаро ҳурмат муҳитини шакллантириш фарзаднинг келажакдаги ижтимоий муносабатларига ҳам таъсир кўрсатади. Бинобарин, оилада гендер-қадриятли муносабатларни ривожлантиришни фақат гендер сиёсати доирасида эмас, балки баркамол, масъулиятли ва инсон қадр-қимматини ҳурмат қиладиган авлодни тарбиялашнинг муҳим педагогик механизми сифатида ўрганиш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни. ЎРҚ–562, 02.09.2019.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Кенгашининг “2030 йилга қадар Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегиясининг мақсадли кўрсаткичларини тасдиқлаш тўғрисида”ги ҚҚ–346/1–V-сон қарори. 26.05.2026.
3. UNICEF. *Resource Package and Training Modules for Promoting Gender-Transformative Parenting*. 2023.